

Soldaat voor Napoleon.

De uitvoering van conscriptie in Leerdam in 1812 en 1813.

In 1795 wordt Nederland onder de voet gelopen door de Fransen, in de hierna volgende jaren verandert het land meerdere keren van naam totdat het in 1806 Koninkrijk Holland gedoopt wordt. Eén van de doelen van de Franse keizer Napoleon Bonaparte is het creëren van een groot leger ter verdediging en expansie van zijn keizerrijk. Middels het introduceren van een systeem van loting, nummerverwisseling en plaatsvervanging ontstaat zo de stabiele toestroom van jonge soldaten uit alle delen van zijn groeiende keizerrijk waaronder ook het Koninkrijk Nederland valt. De naam van dit in 1810 bedachte systeem: de conscriptie.

Vóór 1810

Al in 1806 wordt echter al begonnen met het ronselen van jongemannen voor de vrijwillige nationale garde. Onder het bewind van Lodewijk Napoleon neemt de conscriptie nog weinig concrete vorm aan in het Koninkrijk. Een enkeling meldt zich vrijwillig aan bij de in 1809 opgerichte bataljons. Leerdam dient hiervoor 15 man te leveren. Na enige tijd hebben nog maar vier personen zich aangemeld, die allen worden afgekeurd.¹ Zodoende blijft het aantal in Leerdam op nul staan. In andere plaatsen waar men wel een aantal vrijwilligers heeft geronseld, is men niet blij met spijtoptanten, zij lijken zich vervolgens toch niet zo maar terug te kunnen trekken uit de conscriptie en na zogenaamde desertie wordt er een opsporingsbevel uitgevaardigd. In 1809 heeft de jonge, in Leerdam geboren Jan Cordon de moed om te deserteren, in de Koninklijke Courant van 14 april 1809 lezen we:

Jan Gordon, zoon van Frederik, en Maria Schoeman, geboren te Leerdam, oud 22 jaren, lang 5 voet, 4 duim, 3 streek, van ambacht metselaar, hebbende donker-bruin haar en wenkbrauwen, blauwe oogen, een ordinair neus en mond, eene spitse kin, zijnde lang van wezen, den 9den van grasmaand deze jaars 1809, is gedeserteerd van de algemeene werving voor de armee van den Koning;

Ook voor latere deserteurs worden landelijke opsporingsberichten uitgevaardigd:

Anthonie Moses Cohen de Vlieg, jager, zoon van Moses en Rebekka, geboren te Leerdam, oud 19 jaren, lang 5 voet, 2 duim, hebbende blond haar en wenkbrauwen, blauwe oogen, een dikke neus en kleine mond, eene ronde kin, zijnde blozend van wezen en rond van voorhoofd, den 4den van sprokkelmaand dezes jaars 1810, is gedeserteerd van het korps Israeliten, in den Haag.²

Pieter Muller, jager, zoon van Johannes, en Petronella van der Ven, geboren te Leerdam, 22 jaren, lang 5 voet, 2 duim, van ambacht molenaar, hebbende donker-bruin haar en wenkbrauwen, bruine oogen, een groote neus en ordinaire mond, eene kleine kin, zijnde pokdalig en rond van wezen en rond van voorhoofd, den 6den van oogstmaand deze jaars 1810, is gedeserteerd van het 1ste regiment jagers.³

1810

Als het Koninkrijk Holland in 1810 bij het Franse Keizerrijk wordt gevoegd is alle vrijblijvendheid verdwenen. Allereerst gaat het leger van het Koninkrijk Holland op in de Grande Armée en valt dan direct onder de Franse minister van oorlog. De negentien bestaande regimenten en bataljons worden verdeeld over de al bestaande Franse legeronderdelen. Per 1 januari 1811 gelden er Franse wetten en wordt de daadwerkelijke conscriptie ingevoerd en dat heeft serieuze gevolgen voor de Nederlandse bevolking. Elk jaar dient er nu een vastgesteld aantal jonge mannen (conscrits/lotelingen) geleverd worden voor dienst in het Franse leger. Bij keizerlijk decreet van 3 februari 1811 worden 3.000 man uit de jaarklasse 1808 (mannen geboren tussen 1 januari 1788 en 31 december 1788) opgeroepen. Enige tijd later worden ook de jaarklassen 1809 en 1810 met terugwerkende kracht opgeroepen.

De nieuw ingevoerde conscriptie is streng, maar niet onontkombaar. Vrijstelling kan verkregen worden als de loteling fysiek ongeschikt is, weduwnaar is, reeds (langere tijd) getrouwd is of als er een broederdienst vervuld is.⁴ Zelfs als een loteling daadwerkelijk in militaire dienst moet, is er nog een mogelijkheid om thuis te blijven. Door de 'plaatsvervanging' is het namelijk mogelijk om iemand anders te laten dienen. Hiervoor dient dan een fors

---

¹ Blom, 2005, p. 189.

² Koninklijke courant, 13-02-1810.

³ Courier van Amsterdam, 16-08-1810.

⁴ Als een (oudere) broer al in dienst was, hoefde de loteling niet meer in dienst.

geldbedrag betaald te worden, vaak een aantal jaarsalarissen. Ook dient de loteling er dan rekening mee te houden dat een eventuele echtgenote onderhouden moest worden. Een prijzig alternatief, maar alhoewel dit een wel aangename uitkomst lijkt, wordt er vrij weinig gebruik van gemaakt (4% van alle lotelingen in 1811)⁵ Daarnaast bestaan er nog enkele randvoorwaarden voor het inschakelen van een remplaçant. Zo mocht deze niet al ingeschreven zijn als soldaat en moest hij tussen de 18 en 40 jaar oud zijn. Uiteindelijk heeft de maire altijd de eindverantwoordelijkheid en moet hij er op toezien dat het gevraagde aantal soldaten tijdig geleverd wordt. In 1811 volgt Theodorus Bijmholt Abraham Walburg van Daverveld op tot maire van Leerdam, aan hem om deze ‘schone’ taak te vervullen.⁶

In het Regionaal archief Gorinchem (RAG)⁷ vinden we de naamlijsten terug van de jaarklassen 1812 en 1813, ook wel ‘journal de maire, pour servir à l’inscription des conscrits’ genoemd. Hieronder een opsomming van die jaarklassen:

Jaarklasse 1812

1. Arie van der Leeden, geb. Leerdam, 29-01-1792, lengte 1,49 m
2. Tomas Bogaard, geb. Beesd, 07-06-1792, lengte 1,66 m
3. Jan van der Koppel, geb. Schoonrewoerd, 02-08-1792, lengte 1,795 m
4. Fredrik van Tiel, geb. Leerdam, 29-08-1792, lengte 1,66 m
5. Pieter van den Heuvel, geb. Leerdam, 23-04-1792, lengte 1,76 m
6. Bart de Jong, geb. Charlois, 22-11-1792, lengte 1,69 m
7. Huibert Verweij, geb. Leerdam, 02-08-1792, lengte 1,62 m
8. Jan Versteeg, geb. Leerdam, 02-02-1792, lengte 1,60 m
9. Bernardus Hartman, geb. Leerdam, 13-05-1792, lengte 1,66 m
10. Dirk de Otter, geb. Leerdam, 21-02-1792, lengte 1,61 m
11. Hendrik Kanis, geb. Leerdam, 26-09-1792, lengte 1,59 m
12. Willem Vink, geb. Leerdam, 29-12-1793, lengte 1,66 m
13. Joseph Jacob Pakkert, geb. Leerdam, -01-1792, lengte 1,60 m
14. Adrianus Vermeulen, geb. Leerdam, 24-03-1792, lengte 1,62 m
15. Cornelis den Raad, geb. Leerdam, 30-10-1792, lengte 1,58 m
16. Arie van Mourik, geb. Leerdam, 28-05-1792, lengte 1,65 m
17. Teunis van Drent, geb. Leerdam, 01-07-1792, lengte 1,62 m
18. Cornelis van der Leeden, geb. Leerdam, 06-12-1792, lengte 1,67 m
19. Jacob van Iperen, geb. Leerdam, 15-02-1791, lengte 1,88 m

Jaarklasse 1813

1. Gijsbert van Gent, geb. Schoonrewoerd, 13-06-1793, lengte 1,73 m
2. Willem den Hartog, geb. Leerdam 05-02-1793, lengte 1,69 m
3. Willem van Wijngaarden, geb. Leerdam, 15-10-1793, lengte 1,64 m
4. Adolph Beukenkamp, geb. Leerdam, 29-12-1793, lengte 1,73 m
5. Hendrik Arend Spiering, geb. Leerdam, 03-11-1793, lengte 1,64 m
6. Anthonie Hijkoop, geb. Leerdam, 24-10-1793, lengte 1,68 m
7. Arie den Hertog, geb. Leerdam, 07-11-1793, lengte 1,61 m
8. Hendrik Kars, geb. Leerdam, 31-10-1793, lengte 1,79 m
9. Gerrit Kleyn, geb. Leerdam, 30-05-1793, lengte 1,77 m
10. Jan den Otter, geb. Leerdam, 25-03-1793, lengte 1,62 m
11. Evert Versluis, geb. Leerdam, 18-09-1793, lengte 1,57 m
12. Adrianus van Os, geb. Leerdam, 25-11-1793, lengte 1,61 m
13. Joost Verhoef, geb. Zijderveld, 11-12-1793, lengte 1,69 m
14. Arie Klein, geb. Leerdam, 30-12-1793, lengte 1,47 m
15. Adrianus Lensing, geb. Leerdam, 15-05-1793, lengte 1,87 m

⁵ Weltevrede, 2015, p.

⁶ Blom, 2005, p. 192.

⁷ Waar het archief van het gemeentebestuur Leerdam is gedeponeed.

16. Salomon de Jonge, geb. Leerdam, ?-05-1793, lengte 1,73 m
17. Antoine Henrij, geb. Amsterdam, 27-08-1793, lengte 1,57 m
18. Hendrik Doeland, geb. Leerdam, 04-10-1793, lengte 1,60 m
19. Cornelis van der Linden, geb. Leerdam, 23-03-1793, lengte -
20. Teunis van Drent, geb. Schoonrewoerd, 01-07-1792, lengte -
21. Bernardus Hartman, geb. Leerdam, 13-05-1794, lengte -

De procedure was voor elke plaats hetzelfde, alhoewel de uitvoering ervan weleens van plaats tot plaats kon verschillen. In Leerdam verliep de loting als volgt, elk jaar werd in maart een oproep gedaan onder alle jongemannen geboren in een bepaald jaar om naar de loting te komen. Zij kregen hiervoor een persoonlijke uitnodiging. Voor de loting, die volgens sommige bronnen in de Grote Kerk werd gehouden, kregen alle jongemannen een lot. Een hoog nummer betekende dat je ingeloot was, een laag nummer betekende dat je uitgeloot was. De jongemannen die ingeloot waren gingen in principe het leger in, tenzij zij gebruik maakten van de eerder besproken nummervisseling. De bovenstaande lijsten hebben dus betrekking op de jongemannen die ingeloot waren, het is dus een deel van de Leerdamse jongemannen geboren in respectievelijk 1792 en 1793.

De meeste Nederlanders worden ondergebracht in het 124^e, 125^e en 126 regiment infanterie de Ligne. In 1812 worden deze regimenten vrijwel compleet vernietigd tijdens de veldtocht naar Moskou en de desastreuze terugtocht vanuit Rusland. Slechts een enkeling komt terug en een aantal wordt gevangen en wordt pas in 1814 (na de val van Napoleon) vrijgelaten door de Russen. Zie tabel I.

De Nederlander Geert Adriaans Boomgaard (1788-1899) was naar alle waarschijnlijkheid de laatste en de langst levende veteraan uit de Napoleontische oorlogen. Hier is de Groninger te zien in 1895.

Tabel I. Legeronderdelen met Nederlanders bij de veldtocht naar Rusland in 1812.⁸

Legeronderdeel	Afloop
33 ^e regiment lichte infanterie	Opgeofferd bij Krasnoye
123 ^e regiment infanterie de Ligne	Vernietigd bij de Berezina
124 ^e regiment infanterie de Ligne	Idem
125 ^e regiment infanterie de Ligne	Idem
126 ^e regiment infanterie de Ligne	Idem
3 ^e regiment garde grenadiers	Opgeofferd bij Krasnoye
2 ^e regiment lichte garde lansiers	
11 ^e regiment huzaren	Vergaan tijdens de terugtocht
14 ^e regiment kurassiers	Idem

In totaal wordt er geschat dat zo'n 30.000 tot 14.000 Nederlanders in bovenstaande regimenten waren ingedeeld. Van hen kwam amper 1.000 man terug, dus zo'n 3 tot 7 procent van het totaal.⁹

Van Gent (1937) meldt dat er 40 jongemannen uit Leerdam om te dienen in de Grande Armee van Napoleon. Van deze 40 komen er uiteindelijk maar 3 terug.¹⁰ Van Gent meldt ook dat er veel onvrede heerste onder de Leerdamse bevolking vanwege deze conscriptie. Hoewel we met betrekking tot Leerdam geen concrete gevallen kennen van opstand tegen de conscriptie, weten we dat in 1813, na de desastreus verlopen veldtocht naar Moskou, in verschillende plaatsen mensen in opstand kwamen. In februari 1813 waren o.a. opstandjes in Oud-Beijerland, waar de bevolking met hooivorken en ander landbouwmateriaal de Franse overheerser te lijf ging. Na deze opstand de kop ingedrukt te hebben, ging de Franse overheerser verder met het uitvoeren van (de uiteindelijk laatste) loting.¹¹

Hoe het de Leerdamse soldaten vergaan is in Franse dienst, is nog niet bekend. Sinds 2014 heeft het Franse Ministerie van Defensie vrijwel alle stamboeken uit de Napoleontische tijd gedigitaliseerd. Als u weet in welk regiment uw voorvader diende, dan kunt u hem hoogstwaarschijnlijk op de website terugvinden. Dit geldt overigens alleen voor conscripts en onder officieren.

⁸ Vlijmen, 1908, p. 100.

⁹ Sas, van, 2009, p. 34.

¹⁰ Gent, van, 1937, p. 519.

¹¹ Dekker & Sniijders, 2014, p. 14.

Na de oversteek bij de Berezina eind november 1812 en met de Russen in de achtervolging trok het Franse leger zich terug gedurende de extreem koude Russische winter. De temperaturen daalden tot wel 30 graden onder nul en tienduizenden soldaten vrozen dood of stierven door de ontberingen.

Peter van Rooden

Literatuur en bronnen

- Blom, T.A. Leerdam, stad, heerlijkheid en graafschap. Leerdam, 2005.
- Dekker, L. & Sniijders, D. Het conscriptieoproer van Oud-Beijerland in 1813. Oud-Beijerland, 2014.
- Gent, P. van. Leerdam door de eeuwen heen. Leerdam, 1937.
- Sas, N. van. Bataafse terreur. De betekenis van 1798. Nijmegen, 2011.
- Vlijmen, B.R.F. van. Vers la Berezina. Parijs, 1908.
- Weltevrede, K., et al. Dordtenaren onder Napoleon. Aspecten van het dagelijks leven tijdens de inlijving en de bevochten vrijheid 1810-1815. Dordrecht, 2015.

Franse website voor het opzoeken van o.a. Nederlandse conscripts:
www.memoiredeshommes.sga.defense.gouv.fr/

35^e jaargang, nummer 106 / juni 2016